

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı:18, Mart 2019, s. 272-294

Hüseyin EZİLMEZ

KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Genel Orta Öğretim Dairesi, Yeni Türk Edebiyatı, Türk Halk Bilimi, huseyinezilmez@hotmail.com

NEDİM'İN ŞİİRİNDE MAHALLİLEŞME

Özet

Nedîm, Lâle Devri'nin bir şairi olarak, yaşadığı dönemin tüm özelliklerini ve zihniyetini sanatına yansıtmış bir şairdir. 18. asırda yaşayan Nedîm, mahallîleşme akımının edebiyatımızdaki en büyük temsilcisi sayılır. Kısaca yerli unsurların, gelenek ve görenekler ile halk söyleyişlerinin, deyim ve atasözlerinin edebiyatımıza girmesi olarak nitelendirilen "mahallîleşme", Nedîm ile zirveye taşınır. Nedîm'in şiirleri, yaşadıklarının, gördüklerinin, hissettiklerinin edebî metinlere birer iz düşümüdür sanki. Zira o, yaşadığı şehrin yani Lâle Devri İstanbul'unun doğal güzelliklerini, buradaki mekânları, mimarî eserleri, şehrin hareketli ve renkli sosyal yaşamını, geleneklerini ve yaşadığı yerdeki dil özelliklerini-halk söyleyişlerini şiirinde ustaca kullanmayı bilmiştir. Klasik Türk şiirine İstanbul Türkçesinin incelik ve yalınlığını getiren, halk söyleyişlerine, seviyeli bir argoya, deyim ve atasözlerine başvuran şair, Lâle Devri'nin edebî zevkine uygun bir anlatım tarzı oluşturmuştur. Nedîm, 18. asırda Divan şiiri geleneğinin sadece devam ettiricisi değil, aynı zamanda bu şiir geleneğine mahallîleşme ile yeni açılımlar getiren, bunu dil ve anlatımıyla olduğu kadar şiirinde kullandığı yerli hayat sahneleri, gelenekler, beşerî aşk teması ve şarkı nazım biçimiyle de kanıtlayan büyük bir şairdir. Bu çalışmanın temel amacı Nedîm Divanı'ndaki mahallîleşme unsurlarının tespit edilmesidir. Bu bağlamda Muhsin Macit'in neşretmiş olduğu Nedîm Divanı taranarak, mahallîleşme unsurları belirlenmiş ve incelenmiştir. Ancak Nedîm Divanı üzerinde yapılan taramada mahallîleşmenin çok sayıda örneği tespit edilmiştir. Bu incelemede bütün örneklerin verilmesi, kuşkusuz mümkün değildir. Bu sebeple söz konusu şiirler içinden seçmeler yapılarak, konu ana çizgileriyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Konunun tipik veriler sunabilecek örneklerle daraltılan kapsamı, ayrıca

mahallileşmede öne çıkan temel özelliklere göre de alt başlıklara ayrılıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nedim, mahallileşme, İstanbul, Lâle Devri, halk söyleyişi.

THE LOCALISM IN NEDİM'S POETRY

Abstract

Nedim, as a poet of the Tulip Period, reflected his period's characteristics and mentality to his art. Nedim lived in the 18. Century and was the great representative of the Localism movement in our literature. In short, "Localism" means, to use local elements, the antiquities, and folkloric sayings, idioms and proverbs in literature, and Nedim took this to the highest level. The poetry of Nedim, is the projection of what he lives, sees and feels, in text. Because, in his poetry, he masterly used the natural beauties, spaces, architectural works, the city's vibrant and colourful social life, traditions and characteristics of local language, of his city, that is Istanbul in the Tulip Period. He added the Istanbul tongue's fineness and simplicity to Classic Turkish and used slang, some idioms and proverbs, he formed a phrase suitable to the taste of the Tulip Period. Nedim is a great poet, and he proved this by not just continuing with the Divan Poetry tradition, but at the same time, he expanded "the Localism", as much as with his language and expressions, also with the local life scenes, traditions, love theme, song and verse form. The main aim of this work, retains the elements of "the Localism" in Nedim's Divan. In this context Muhsin Macit's Nedim's Divan is scanned and the elements of Localism designated and examined. And, while scanning Nedim's Divan, many examples of "Localism" has been retained. In this study, no doubt it's not possible to show all these examples. Therefore, selected among the poems in question, and the topic evaluated as ground line. The topic has narrowed down to examples of typical data; also it is separated by subheading and examined, according to the prominence "the Localism".

Keywords: Nedim, Localism, Istanbul, Tulip Period, Folkloric Sayings.

Giriş

Mahallileşme (yerlileşme), Arap ve Fars edebiyatlarından gelme ortak imge ve temalarla yerli söyleyiş ve hayallerin, gerçek hayat sahneleriyle harmanlanması esasına dayanan şiir anlayışıdır. Edebiyatımızda bu anlayış, XV. yüzyılın sonlarına doğru Necâtî'nin şiirlerinde deyim, atasözü ve yerel söyleyişleri başarıyla kullanması ve anlaşılır bir Türkçeyle şiir yazmasıyla başlar. XVI. yüzyılda Bâkî, XVII. yüzyılda Şeyhülislâm Yahyâ ile mükemmelleşen mahallileşme, XVIII. asırda ise Nedim ile doruk noktasına ulaşır. "Edebiyatımızın başlangıcından itibaren bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde, zaman zaman azalıp çoğalan bir çizgi halinde sade bir dil kullanma, atasözleri ve deyimlere yer verme, hece veya halk şiiri nazım şekillerini kullanma, gelenek ve göreneklere yer verme şeklinde görülen mahallileşme, bu asırda edebiyatın hâkim çizgilerinden biri haline gelmiştir. Öncelikle

biçimde başlayan bu yöneliş zamanla öze-muhtevaya doğru gelişmiş, Nedim'de güçlü bir senteze ulaşarak onu edebiyatımızda bu tarzın zirvesine oturtmuştur." (Horata, 2004: 474).

Mahallileşmeyi bir cereyan olarak değerlendiren Hasibe Mazıoğlu, "... Esasen şehirli halkın dilini ve mahallî konuları şiire sokmak gayreti XV inci asırdan beri devam edegelmektedir. Bu cereyan asrın başında Sabit'le ve bilhassa Nedim'le oldukça kuvvetli bir hal almıştır. Nedim de dahil olmak üzere bu asır şairlerinin eserlerinde günlük hayatın tahassüslerine fazlaca yer verilmiştir." (Mazıoğlu, 1957: 8) der.

XVIII. yüzyılda, özellikle Lâle Devri'nde, Nedim'le olgunlaşan mahallileşme, bu devrin sosyal yaşamını, duyuş ve düşünüş tarzını Türk şiirine ve sanatına yansıtan bir yerlileşme çığırındır: "Şüphesiz bunda Osmanlı cemiyetinin XVIII inci asırdaki bilhassa Damat İbrahim Paşa devrindeki yaşayış ve zihniyetinin rolü olmuştur. İbrahim Paşa'nın temin ettiği 13 senelik sulh ve sükûn devrinin tadını çıkarmak, her ne pahasına olursa olsun zevk ve eğlence içinde yaşamak arzusu yalnız sarayda ve devlet ricalinde değil, İstanbul halkında da görülmektedir. Yaşayısta bir kibarlık, daha fazla teşrifat düşkünlüğü, kıyafetlerde bile eskisine nazaran daha çok itina ve açıklık vardır. Bu türlü yaşayış ve zihniyet bu asırda zevkin incelmeye sebep olmuş, şiir ve sanata karşı rağbeti artırmıştır. Bu devir Osmanlı cemiyetinde zevkin en çok incelendiği, zarafetin son derece arttığı bir devir olmuştur." (Mazıoğlu, 1957: 9).

Osmanlı tarihinde XVIII. yüzyılın hemen başında, 1718-1730 yılları arasında devam eden ve adını sonradan Yahya Kemal'in koyduğu ve Ahmet Refik Altınay'ın 1913 yılında yazdığı Lâle Devri adlı kitabıyla yerleştirdiği ismiyle "Lâle Devri"nin özel bir yeri ve önemi vardır. Bu dönemin padişahı sultan III. Ahmet, sadrazamı ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır. "1717 yılında sadrazam olan Damat İbrahim Paşa'nın Pasarofça barışından sonraki barış ve sükûnet yıllarını değerlendirerek sultan III. Ahmet'in savaştan kaçınan, yumuşak, zevke ve eğlenceye düşkün yaradılışından da yararlanılarak başlattığı bu devir, İstanbul'un imarı çalışmaları, bir matbaa kurulması, bazı önemli eserlerin Türkçe'ye çevrilmesi gibi ilim, kültür ve edebiyat faaliyetleri yanında yiyip içip eğlenmekle geçirildi; devlet büyüklerinin hayatında, giyim kuşamında, yaşantısında, eğlencesinde zarafete ve lükse düşkünlük arttı. Pahalı kürkler giyinmek moda oldu. Avrupa'dan şehir ve bahçe planları, usta mimarlar getirildi. Paris ve İsfahan'ın tanınmış bahçeleri örnek alınarak havuzlu bahçeler, gezinti ve eğlence yerleri yapıldı. Haliç'in sonundaki Kâğıthane deresinin yatağı değiştirilerek mermer kaplı bir kanal içine alındı. Kıyısına sütunlar üzerine büyük ve süslü Sadâbâd Kasrı yapıldı. Çeşmeler, fıskiyeli havuzlar lâle ve sümbül bahçeleriyle, halka çadırlar kurulacak çimenlikleriyle geniş seyir ve eğlence yerleri düzenlendi. Bütün bu işler sadrazamın buyruğuyla iki ay gibi kısa bir sürede bitirildi. İstanbul'un her yanında kasırlar, bahçe içinde köşkler, kıyılarda yalılar, köprüler, çeşmeler, hanlar, kitaplıklar yapıldı. Bu arada Boğaziçi'nin değişik semtlerinde, Fındıklı'da Emnâbâd, Çengelköyü'nde Bâğ-ı Ferah, Ortaköy'de Hümayûnâbâd, Kuruçeşme'de Kasr-ı Süreyya, Üsküdar'da Şerefâbâd, Çağaloğlu'nda Ferâhâbâd, Kâğıthane'de Sadâbâd, Alibeyköyü'nde Husrevâbâd, Defterdar'da Neşâtâbâd, Zeyrek'te Ayşe Sultan, Paşakapısı'nda Fatma Sultan, Topkapı'da Vezirçeşmesi, Eyüp'te Valde Sultan ve değişik yerlerde Asâfâbâd, Hurremâbâd, Feyzâbâd, Kasr-ı Cinân, Kasr-ı Neşât Köşklere, Bâb-ı hümayun önündeki III. Ahmet Çeşmesi, Kâğıthane'deki Cedvel-i Sîm adı verilen mermer kanal, Tavanlı Köprü, Cısr-ı Sürûr, Nev-Peydâ

Köprüleri, beş ayrı yerde yapılan kütüphane, Laleli ve Nuruosmâniye Camileri bu devrin önemli yapıları olarak sayılabilir." (İpekten ve İsen, 1992: 188).

Osmanlı tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla bu alanda haklı bir yer edinen tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Lâle Devri'nden söz ederken "... *Damat İbrahim Paşa Sadaretinde başını batıya çeviren Osmanlı hükûmeti, Avrupa'nın sanat ve kültüründen istifade etme üzere kendisine küçük de olsa bir pencere açmaya muvaffak olmuştur*" diyerek bu dönemin karakteristik özelliğine dikkati çeker (Uzunçarşılı, Y.T.Y. : 313).

Yaratılış ve mizacına uygun böyle bir ortamda sanatını icra edebilme şansını bulmuş olan Nedîm, Lâle Devri İstanbul'unun panoramik görüntüsünü ve yaşamını âdetâ gözler önüne serer: "*Lâle Devri İstanbul'unun yapıları, eğlence yerleri, adetleri, kıyafetleri Nedim'in şiirlerinde bütün canlılığı ve güzelliği ile yaşamaktadır. Çünkü o, Divan şairleri gibi belli mazmunlar, gayri tabii benzetmelerle gerçeği vermeyen soyut tasvirler yapmamış; hayatı çevresini tabiatı yaşadığı ve gördüğü gibi vermiştir. Büyük bir samimiyetle çekinmeden dile getirdiği duygularını, İstanbul şivesinin en zarif ifade biçimiyle ebedileştirmesini bilmiştir.*" (Mazıoğlu, 1988: 30-31).

Nedim, şiirine yaşadığı coğrafyayı ve hayatı dâhil eden bir sanatçıdır. Başka bir deyişle o bir İstanbul şairidir. Ancak onun şiirlerindeki İstanbul ve "*İstanbul sevgisi saray ve eğlence meclisleri merkezlidir. Kendisini, çağdaşı Taib'den farklı olarak kıtlıkları, eşkiya baskınları ve İstanbul'u yakıp kül eden yangınlarını değil hayatın en güzel ve olumlu yönlerini anlatmaya adanmıştır. İstanbul, eşsiz güzellikleri, suyu ve havasının güzelliği, köşkleri, havuzları, lâle bahçeleri, sandal sefalari, sevgililerin giyim kuşama, gül pembe şalları, işveleri ile resmedilmiş, Lâle Devri, bütün coşkusuyla şiirlerinde ebedileşmiştir.*" (Horata, 2004: 475).

Mahallîleşme anlayışı ve Nedîm'in edebî şahsiyetinin şekillenmesine sebep olan Lâle Devri hakkında ana hatlarıyla verilen bu bilgilerden sonra, Nedîm'in şiirindeki mahallîleşme unsurları şu şekilde tespit edilip incelenebilir:

- I. Dil, ifade ve üslûp anlayışındaki mahallîleşme unsurları
- II. Edebiyat coğrafyası – Géo-littéraire özellikler
- III. Kılık ve kıyafet (dönemin giyim kuşam tarzı)
- IV. Gelenek ve görenekler (dönemin örf ve âdetleri)
- V. Dönemin eğlence, aşk ve güzellik anlayışı.

I. Dil, İfade ve Üslûp Anlayışındaki Mahallîleşme Unsurları:

Nedîm'in üslûbu, "*Nedîmâne söyleyiş denilen, argonun tuzağına düşmeyen, günlük konuşma diline ait deyişlerle yüklü, nazik kusursuz bir İstanbul Türkçesidir*" (Horata, 2004: 475). Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde, İstanbul Türkçesi hakkında şunları yazar: "... *İstanbul Türkçesi yalnız İstanbul halkı tarafından değil, imparatorluk coğrafyasının her tarafından gelen Türkler ve Türkleşenler tarafından, Türkçe ve Türkleşmiş kelimelerle ve türlü söz ve söyleyiş incelikleriyle işlenerek, dil güzelliği ve dil mûsikîsi bakımından emsâlsiz bir tekâmüle mazhar olmuş bir lisanıdır. Nedîm, işte bu lisanın şairi idi. Nedîm'in şiirinde İstanbul konuşmasının yani İstanbul'daki halk Türkçesinin sayısız söyleyişleri, en tabii ve samimi bir edâ içinde nağmeleşmiştir.*" (Banarlı, 1998: 758).

Özellikle şarkı ve gazel tarzındaki şiirleriyle söyleyiş güzelliğinin en mükemmel örneklerini veren Nedîm, bu konuda Türk edebiyatının en büyük isimlerinden biridir : “Daha önceki yüzyıllarda, Divan şiirinin ortak söyleyişi dışında Bâkî, Şeyhülislâm Yahyâ, hususuyla Nailî v.s. gibi bazı şairler tarafından zaman zaman kullanıldığını gördüğümüz İstanbul şivesi, XVIII. yüzyılda tabii bir akım halini almış ve Nedîm bu akımın şuurlu ve en büyük temsilcisi olmuştur.” (Yesirgil, 1952: 6).

Nedîm Divanı ¹ üzerinde yapılan bu incelemede onun kendisine has dil ve üslûp anlayışını yansıtan pek çok dize tespit edilmiştir. İstanbul Türkçesinin en ince ve tatlı ifadesi sayılan bu dizelerde şair, sevgilisine seslenirken sanki bir sohbeti sürdürüyormuş gibi, konuşma dilinin tüm imkânlarından yararlanır:

Yetmez mi sana bister ü bâlîn kucağım
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım
Ateşlik eder sana bu sînemdeki dâğım
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım
Sen böyle soğuk yerde niçün yatar uyursun
Bi'llahi döğەر dur hele dâyen seni görsün
Dahi küçücüksün yalnız yatma üşürsün
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım (s.252)

şeklinde terennüm eden dizelerde dili sanki bir anne şefkatiyle sıcak ve samimidir.

Başka bir şiirinde, sevgilisine, “Çaresiz Nedîm'e benzeyen bir âşığım yoktur, demişsin; aman efendim, işte ben tutkunun, ben esirin varım ya...” diyerek İstanbul terbiyesinin ve Nedîmâne söyleyişin en etkili örneklerinden birini verir:

Nedîm-i zâra benzer 'âşıkım yokdur demişsin sen
Efendim, işte vardır ben esîrin ben giriftârın (s.255)

Nedîm'in dilindeki sadelik, duygularına da yansır. O, sevgilisine hitap ederken son derece içtendir. Nedîm'in şiirinde “efendim”, “canım”, “gülüm”, “sevdiğim”, “sultanım” gibi konuşma dilinde kullanılan ve İstanbul Türkçesinin incelik ve zarafetini yansıtan sözcüklere çok sık rastlanır:

Söz açma hızı ile âb-ı bekâdan
Efendim sevdiğim ben bildiğim ben (s.258)
Pek istedi efendimi 'ıydın üçüncü gün
Lûtf eyle gel Nedîmine kurbânın olduğum (s.316)

¹ Bu çalışmada adı zikredilen Nedîm Divanı Muhsin Macit'in neşrettiği Nedîm Divanıdır. Bkz. (Macit, 1997: 1-375). Yazıda kullanılan metinler ve zikredilen sayfa numaraları söz konusu divana aittir.

Benimdir suç ki vardım bezme verdim sana can nakdin
Senin yokdur efendim bunda hiç cürm ü günâhın gel (s.314)
Sıklıma bezme gel bîgâne yok da'vetlimiz ancak
Nedîmâ bendeniz var bir dahu sultânımız vardır. (s.286)
Yiğit mi oldun a cânım nedir bu kırmızı şâl
Başında dün dahu bağılydı kırmızı çenber (s.55)
Sana kimisi cânım kimi cânânım deyü söyler
Nesin sen doğru söyle can mısın cânan mısın kâfir (s.294)
Geçersen sentimizden yolun uğrarsa Beşiktâşa
Efendim gel mürüvvet kul senindir bende vü hâne (s.262)

Nedîm'in şiirindeki hareketli ve kıvrak konuşma dili onun üslûbunun en önemli özelliğidir: "Nedîm'in şiirindeki Türkçe en tabî nazım sentaksını bulmuştur. O Türkçeyi aruz vezninin kalıplarına öyle iyi yerleştirmiştir ki rahatça, konuşuyor gibi yazmıştır. Bu onun vezni kullanıştaki sanat kabiliyetinin ve Türkçeye tasarrufunun bir neticesidir. (...) Şiirlerindeki canlı ve kıvrak konuşma dili onun üslûbunun tamamıyla hususî bir tarafını teşkil eder." (Mazıoğlu, 1957: 123). Bununla ilgili şu örnekler verilebilir:

Gülüm şöyle gülüm böyle demekdir yâre mu'tâdim
Seni ey gül sever cânım ki cânâna hitâbımsın (s.74)
Ben sana bâde içme güzel sevme mi dedim
Benden niçün bu gûne girîzansın ey gönül (s.314)
Kim vafını ne ben diyeyim hod ne sen işit
Ammâ biraz vefâcığı nâkıs şurası var (s.286)
Sen demişsin kim kimin hayrânıdır bilmem Nedîm
Nâzenînim pek bilirsin kim senin hayrânınam (s.320)
Sen ne cânın mestisin bi'llah kimin hayrânıdır
Kendin aldurdın gönül n'oldun ne hâl olmuş sana (s.273)

Yukarıdaki beyitlerde görülen bu konuşma diline yakın ifade tarzı Nedîm'in bütün şiirlerinde, bilhassa gazel ve şarkılarında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur: "Nedîm'in samimi ve içten yaratılışı dolayısıyla üslûbunda sanat yapma özentisi başka şairlere göre çok azdır. Bu özentiyi en çok kasidelerinde göstermiştir. Bazı beyitlerinde "Sebk-i Hindî" denen üslûp özelliklerini de görüyoruz. Bu üslûbun tamlamalar yaparak yeni hayaller yaratma özelliği dolayısıyla bu türlü şiirlerinin dili ağır, üslûbu sanatlıdır." (Mazıoğlu, 1988: 60). Ancak kasidelerinde de - özellikle nesib bölümlerinde - yer yer konuşma diline yaklaşan ifade biçimleri görülür. Meselâ:

Bilemem ben de ki şâhidde mi takvîmde mi
Hele bir kizb var ortada budur sıdk-ı kelâm
Ehl-i keyfin birisi der ki behey sultânım
Aydın ay bellü hesâb olmadı şa'bân tamâm
Bir iki meblağ-ı berş ile urup öldürecek
Geldiler eylediler böyle cihânı sersâm
Olacak oldu heman çâre ne şimden sonra
Edelim hükm-i kazâ destine teslîm-i zimâm
(...)
Çün ikinci gün ola böylece ahd eylemişdim
Yine sabr eyleyim ol gün ne direng ü ârâm (s.43-44)

diyen Nedîm'in Damat İbrahim Paşa'ya sunduğu bu *Ramazâniyyesinde* konuşma diline yaklaştığı görülür.

Yine hareketli ve samimi konuşma sentaksına örnek gösterilebilecek başka bir manzumesi de divanının kıtalar bölümünde yer alan ve "hafız-ı kütüplüğüne" tayini üzerine yazdığı *Teşekkürnamesi'* dir. Burada:

Ey kudsîyan aman bana imdâd vaktidir
Bir hayret aldı nâtıkamın tâb u tâkatin
Bi'llâh kilik-i şûhuma imdâd edin biraz
Vasf eyleyim efendimin ihsân ü himmetin
Lûtfun ne gûne vasfedeyim ben ne söyleyim
Bilemem nice edâ edeyim şükr ü ni'metin
İhsân edüp kerem buyurup himmet eyleyüp
Lûtf etdi bendesine kütüb-hâne hizmetin
Allah bilir ki etmiş idim hâk-ı pâyine
Bir iki def'a arz-ı merâm etme niyyetin
Lâkin yine te'eddüb ederim ki denmeye
Küstâh imiş Nedîm ki artırdı sıkletin (s.125)

gibi söyleyişlere yer veren şairin, konuşma dilini başarıyla şiirine dahil ettiği görülür.

Nedîm'in dilinde İstanbul Türkçesinin son derece ince ve nazik ifadesi yanında zaman zaman efendice bir külhanbeyliğe kaçan, pervasız ancak bayağılaşmayan söyleyiş tarzlarına da rastlanır:

Bâri lûtfeyle â zâlim biricik yüz süreyim
Pâyin olmazsa eğer gûşe-i dâmân olsun (s.260)
Destide duhter-i rez destde duht-ı merdüm
Kime el verdi felek böyle beğim dünyâda (s.340)
Kocup her şeb miyânın cânına cân katmada âğyâr
Behey zâlim sen insâf et bizim de cânımız vardır (s.286)
Dögülmeğe söğülmeğe kul olmaga bi'llâh
Hep kâ'ilim ammâ ki efendim senin olsam (s.317)

Nedîm'in şiirlerinde halk söyleyişleri ve deyimleri oldukça sık kullanılır. Onun, "medrese kültürüyle beslenen yüksek zümre edebiyatının belli kalıplar içinde donmuş ve sertleşmiş ifade şekillerini bu yolda halk söyleyişleriyle yumuşatmak, canlandırmak, hayata bağlamak istediği açıkça görülmektedir." (Yesirgil, 1952: 7). Nedîm divanı tarandığı zaman en çok karşılaşılan halk tabirinin "kurban olayım"² deyimini olduğu anlaşılır.

İ'tizâr etme Nedîmâ sana kurbân olsun
Gel benim kaşı hilâlim bize bir ıyd edelim (s.250)
Sevdiğim cânım yolunda hâke yeksân olduğum
Iyddır çiz nâz ile seyrâna kurbân olduğum (s.251)
Kurbânın olam geçdi boğaz seyri zamânı
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım (s.252)
Nedîm-i zâr kurbânın kulundur
Sen anun cismine rûh-ı revansın (s.258)
Sâkiyâ meclise gel cismime gelsin cânım
Ahdler teobeler ol sâgara kurbân olsun (s.260)
Pek istedi efendimi 'ıydın üçüncü gün
Lûtfeyle gel Nedîmine kurbânın olduğum (s.316)
Biricik söyle aman nâz ile öldürme beni
Ben senin şîve-i güftârına kurbân olayım (s.317)

---

² Kurban Olayım: 1.Canım feda olsun. 2.Yalvarırım. (Aksoy, 1988: 945).

Kurban olayım destine kim ehl-i kalemsin

Erbâb-ı rakamsın

Yokdur hele küttâb arasında sana hem-tâ

Ey ma'nî-i yektâ (s.365)

Bunun dışında, "Allah'a şükür" : *Allaha şükür ki râyegandır* (s.230) ; "yüz sürmek" : *Bâri lûtfeyle â zâlim biricik yüz süreyim* (s.260) ; "kapında kul olmak" : *Kapında kul olmak cânıma minnet* (s.269), *Kapında kulluktur ancak murâdım* (s.270) ; "yüreği oynamak" : *Yüregim oynadı gördükde o çengî güzeli* (s.358) ; "başımın üstünde yerin var" : *Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz / Baş üzre yerin var* (s.366) ; "günahı boynuna" : *Âşıklarının günahı boynunda mıdır* (s.369) ; "hâlim yaman" : *Yaman oldu hâlim amân el-amân* (s.209) ; "hele bir iki gün sabret" : *Tıfl-ı nâzım sevdiğim bir iki gün sabret hele* (s.243) ; "kırp geçirmek" : *Kırdı geçirdi tiğ-i nigâhiyle 'âlemi* (s.273) ; "tatlı dilli, cana yakın" : *Bir tatlı dilli cânâ yakın tıfl-ı dilsitân* (s.90) gibi halk söyleyişleri ve deyimleri onun şiirinde sık sık tekrar edilen yerli unsurlardır ve "Bütün bunlar bize gösteriyor ki Nedîm'in şiirlerinde halkın kullandığı kelimelerden, tâbirlerden başka halkın tasavvuru, ifade tarzı ve edası da vardır. Bu suretle nazımda konuşma diline yaklaşan hareketli bir sentaks yaratmıştır." (Mazıoğlu, 1957: 126-127).

II. Edebiyat Coğrafyası – Géolittéraire Özellikler:

"Coğrafya geniş bir mekân incelemesi, bir başka deyişle mekânın bilimidir. İnsanların duygu ve düşüncelerinin şekillenmesinde, milletlerin kaderlerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynar. İnsanlar yetiştikleri coğrafyanın yüzey şekilleri, bitki örtüsü, iklim koşullarına bağlı olarak bazı fizikî ve ruhi özellikler kazanırlar. İnsan hayatının yeniden kurgulandığı edebî eser de kendisini yaratan coğrafyadan izler taşır. Bu nedenle dünyadaki en az gelişmiş bir edebiyat örneğinde dahi içinde doğup büyüdüğü coğrafyanın damgası vardır." (Kefeli, 2006: 7).

Nedîm'in içinde doğup büyüdüğü ve eserlerine damgasını vuran coğrafya İstanbul coğrafyasıdır. Başta temas ettiğim gibi Nedîm, her şeyden önce bir İstanbul şairidir. Onun şiirinde Lâle Devri İstanbul'u köşkleri, yalıları, kasırları, çeşmeleri, köprüleri, camileri, bahçeleri ve tepeleriyle; Boğaz, Tophane, Beşiktaş, Üsküdar, Göksu, Kâğıthane gibi semtleriyle terennüm eder. Havasıyla, suyuyla, Boğazı'yla; semtleri, mahalleleri, mimarîsi ve sosyal yaşamıyla Nedîm'in şiirlerinde İstanbul'u buluruz: "... Nedîm şiirde İstanbul'u en çok ve en güzel şekilde anlatan bir şairdir. Onun kaside, gazel, şarkı ve bazen bir kaside kadar uzayan tarihlerinde Ahmed III devrinin İstanbul'u bütün zevk ve neşesi, tabî ve mimarî güzelliğiyle yaşar. Meşhur İstanbul kasidelerinde İstanbul'u bir bütün olarak tasvir eden Nedîm, diğer manzumelerinde bilhassa Sadâbâd üzerinde durur. Nedîm'in bütün şiirlerine İstanbul'un havası, suyu, mimarîsi ve neşesi sinmiştir." (Kaplan, 1994: 46).

Nedîm'in İstanbul'a olan sevgisi ve hayranlığı kasidelerinde açıkça müşahede edilir. O, ünlü *İstanbul Kasidesi'*nde İstanbul'un bir taşına bütün İran'ı feda eder:

Bu şehri-i Stanbul ki bî-misl ü bahâdır

Bir sengine yek-pâre 'Acem mülkü fedâdır (s.85)

diyen Nedîm, daha sonra doğal güzelliklerinden, havası, suyu ve denizinden, bahçe ve çimenliklerinden söz ederek İstanbul'un dünyaya değışilmeyeceğini, onun cennetten daha güzel olduğunu söyler:

*Bir gevher-i yektâdır iki bahr arasında
Hurşîd-i cihan-tâb ile tartılsa sezâdır
(...)
Altında mı üstünde midir cennet-i a'lâ
El-hak bu ne hâlet bu ne hoş âb u havâdır
Her bağçesi bir çemenistân-ı letâfet
Her gûşesi bir meclis-i pür-feyz ü safâdır
İnsâf degildir anı dünyâyâ değışmek
Gülzârların cennete teşbih hatâdır (s.85)*

yukarıdaki beyitlerden sonra, İstanbul'un mimarî yapılarını ve halkını tasvir ederek kasidenin nesib bölümünü tamamlar. Şair, İstanbul'da dikkat çeken mimarî eserleri ve onun güzellerinin özelliklerini şöyle anlatır:

İstanbul'un camilerinin her biri Tanrı'nın nur hâlinde görüldüğü bir dağdır, bu camilerin içinde meleklerin kaşları kadar güzel mihraplar vardır:

*Câmi'lerinin her biri bir kâh-ı tecelli
Ebrû-yı melek andaki mihrâb-ı du'âdır (s.85)*

Mescitlerinin her biri bir nurlar denizidir. Kandilleri ay gibi ışıkla doludur:

*Mescidlerinin her biri bir lücce-i envâr
Kandilleri meh gibi leb-rîz-i ziyâdır (s.85)*

Büyük çeşmeleri insana ruh, hamamlar cana safa, cisme şifa verir:

*Ser-çeşmeleri olmada insâna revan-bahş
Germ-âbeleri câna safâ cisme şifâdır (s.85)*

Bütün halkının hareketleri beğenilir ve güzeldir. Ancak güzeli biraz sevgi göstermez ve vefasızdır:

*Hep halkının etvârı pesendîde vü makbûl
Derler, ki biraz dil-beri bî-mihr ve vefâdır (s.85)*

Sadâbâd adı gibi hem uğurlu hem de bayındır olmuştur. İstanbul'a övünme sermayesi olsa değer:

Nâmı gibi olmuştur o hem sa'd hem âbâd

İstanbul sermâye-i fahr olsa revâdır (s.86)

Nedîm bu kasidesinde Sadâbâd'ı tek beyitle anlatırken, Sultan III. Ahmet'in emriyle yazdığı bir başka kasidesinde tüm güzellikleriyle; tabiatı ve mimarisiyle, eğlenceleriyle anlatmış ve onu âdeta ölümsüzleştirmiştir. Lâle Devri'nde İstanbul coğrafyasının önemli mekânlarından olan Sadâbâd, Nedîm'in şiirinde mühim bir yer tutar. Bu ünlü mesîre yeri, Kâğıthane Deresi'nin Haliç'e kadar uzanan iki yanına inşa edilen, köşklere, kasırlardan, havuzlu bahçelerden, çimenliklerden, köprü, çeşme ve kanallardan oluşmuş ve içerisinde hem gündüzleri hem de geceleri eğlenceler düzenlenmiş çok meşhur bir bölgedir. Nedîm;

Ben de ol emr-i şerîf üzre alup ele kalem

Böyle vâsf eyledim ol nev-eser-i zî-şânı (s.76)

diyen beytinde aldığı emre dayanarak, Sadâbâd'ın övgüsüne başlar ve burada yapılan mimarî eserleri tek tek tasvir eder:

Tavanlı Köprü:

Ne münâsib yere durmuş o Tavanlı Köprü

Cümle gözden geçirir seyre gelen hûbânı (s.76)

Hayr-âbâd:

Pek safâ kesb edecek tekye hele Hayr-âbâd

Cümle zevk ehli onun zümre-i dervîşânı (s.77)

Çağlayan:

Görmeyen âdeme el-hak ne kadar vâsf etsem

Nice ta'bîr olunur çağlağanın seyrânı (s.77)

Kasr-ı Cinân:

Yok bu dünyâda hele Kasr-ı Cinânın misli

Bilmezem var mı cinân içre dahi akrânı (s.77)

Çeşme-i Nûr ve Cedvel-i Sîm:

Çeşme-i Nûr ise Nûr âyetin eyler tefsîr

Cedvel-i Sîm ile bulsa n'ola zîb ü şânı (s.77)

Kasr-ı Neşât:

Pek güzel mevki'ine düşdü hele Kasr-ı Neşât

Gerçi kendi küçük ammâ ki büyükdür şânı (s.77)

Nev-Peydâ:

Ya o cesrin ki adı kendi gibi Nev-Peydâ

Şüphesiz yokdur ana mülk-i cihanda sânu (s.77)

Ferkadan:

Ferkadandır adı üstünde olan kasrların

Ki ederler ikisi 'âleme nûr-efşânî (s.77)

Sütûn-ı bâlâ:

Kadd-i hûban mıdır âyâ o sütûn-ı bâlâ

Ki temâşâsının olmakda cihan hayrânı (s.77)

Hurrem-âbâd ve Cizr-i Sürûr:

Hurrem-âbâda karîb olduğ' için Cizr-i Sürûr

Etmede hurrem ü mesrûr dil-i nâlânı (s.77)

gibi beyitlerle uzun uzun Sadâbâd'ın güzelliklerini över.

Nedîm, daha birkaç kasidesinde ve özellikle gazel ve şarkı nazım şekilleriyle yazdığı manzumelerinde Sadâbâd'ı orada yaşanan hayatı, eğlenceleri ve güzellikleri uzun uzadıya anlatır. Nedîm'in yapmış olduğu Sadâbâd tasvirlerinin hepsini bu yazıya dâhil etmek, çalışmayı gereğinden fazla uzatacağından burada, ünlü beyitlerinden seçmeler yaparak yetiniyorum. "Nedîm'in: Gidelim serv-i revânım yürü Sadâbâda mısraının tekrarlandığı şarkısını Sadâbâd'ın inşasının tamamlanması üzerine yazdığını o devirde yazılmış olan Safâî Tezkiresi'nden öğreniyoruz." (Mazıoğlu, 1988: 36). Nedîm, bu ünlü şarkısında:

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâ-şâda

Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda

İşte üç çifte kayak iskelede âmâde

Gidelim serv-i revânım yürü sa'd-âbâda

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan

Mâ-yı tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan

Görelim âb-ı hayât aktığını ejderhâdan

Gidelim Serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda

Geh varup havz kenârında hırâmân olalım

Geh gelüp kasr-ı cinan seyrine hayrân olalım

Gâh okuyup gâh gazel-hân olalım

Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda (s.264)

derken Sadâbâd'a gitmenin neşesiz gönüllere bir safâ bağışlayacağını söyler; buranın köşklerini, havuzunu, ejderha heykellerinin ağzından akan sularını çok canlı bir şekilde tasvir eder.

Yine başka bir şarkısında; "Bayram gelsin, bize yeni neşeler getirsin de gör. Sen Sa'd-âbâd gezintisini hele bir bayram olsun da gör. Her köşeden aylar, güneşler çıksın da gör. Sen Sa'd-âbâd gezintisini hele bir bayram olsun da gör." :

Iyd gelsin bâ'is-i şevk-i cedîd olsun da gör
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör
Gûşe gûşe mihrler mehler bedîd olsun da gör
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kere ıyd olsun da gör (s.243)

diyen dizeleriyle bayramda Sadâbâd'da yapılan eğlenceleri, güzelleri, kalabalıkları hatırlatır.

Sadâbâd ile ilgili diğer tasvirlerinden bazıları ise şöyledir:

Andırır kasr-ı cinânı bu dil-i nâ-şâda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda
Düşürür kevseri ol havz-ı dil-ârâ yâda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda (s.260)

(...)

Her nefes âb u havâsı cânâ canlar katmada
İntisabınla cihâna nâz u nahvet satmada
Kangı gün teşrîf eder şâhum deyü cân atmada
Gel Şeref-âbâdı gör şevketlü hünkârım hele (s.261)
Gel hele bir kerrecik seyret göze olmaz yasağ
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ
Çâr-bâğ-ı İsfahânı eylemişdir dağ dağ
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ (s.247)

Bu örneklerde görüldüğü gibi Nedîm'in İstanbul'a ve onun güzelliklerine olan sevgisi çok büyüktür. Nedîm, İstanbul'u tasvir ederken yalnız Sadâbâd ve çevresiyle sınırlı kalmaz. Onun şiirinde, İstanbul'un birçok semtine ve eğlence yerine rastlanır. Meselâ;

Okmeydanı:

Yârsiz gülzâr seyri nişterdir çeşmime
Yâr ile olunca Okmeydâmdır semm-i hıyât (s.303)

Göksu ve Çubuklu:

Göksu bir nâ-hoş havâ şimdi Çubuklu pek zihâm
Sevdiğim tenhâca çekdirsek mi Sa'd-âbâda dek (s.306)

Ey şûh Nedîmâ ile bir seyrin işitdik

Tenhâca varup Göksuya 'işret var içinde (s.350)

Beşiktaş:

Münâsibdir sana ey tıfl-ı nâzım hüccetin al gel

Beşiktaşta yakın bir hâne-i vîrânımız vardır (s.286)

Geçersen semtimizden yolun uğrarsa Beşiktâşa

Efendim gel mürüvvet kıl senindir bende vü hâne (s.262)

Atmeydanı:

Binüp sad 'izz ü nâz ile semend-i şûh-reftâre

Güzeller Atmeydânında alır şimdi meydânı (s.50)

Eyyûb ve Tophâne:

Husûsa Hazret-i Eyyûb ile meydân-ı Top-hâne

Birer takrîb ile elbette cezb eyler cüvânânı (s.50)

Hele Top-hâne günü olsa münâsibdir pek

Gel benim kaşı hilâlim bize bir ıyd idelim (s.250)

Üsküdar:

Firâz-ı Üsküdârın bu'dı vardır gerçi kim ammâ

Yine inkâr olunmaz Hak bu kim anun da seyrânı (s.50)

Boğaz:

Kurbânın olam geçti Boğaz seyri zamânı

Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım (s.252)

Nedîm, bu dizelerde İstanbul'un semtlerini ve buralarda sürdürülen hayatı çok gerçekçi tablolar şeklinde anlatarak gözümüzün önünde canlandırmıştır. Böylece Nedîm, yaşadığı coğrafyayı, gerek doğal özellikleri, gerekse şehir hayatının medenî ve mimarî eserleriyle şiirinde başarıyla yansıtan bir şair olmuştur.

III. Kılık ve Kıyafet – Dönemin Giyim Kuşam Tarzı

Hasibe Mazıoğlu, Nedîm'in şiir anlayışını değerlendirirken "*Nedim, realiteye bağlılığı ve duygularının eşya ile doğrudan doğruya temasa gelmesi sebebiyle devrinin modasını, kıyafetlerini de şiirlerinde yer yer aksettirmiştir.*" (Mazıoğlu, 1988: 32) der.

Nedîm'in şiirlerinde yerli unsurlardan biri olarak kılık-kıyafet geniş ölçüde yer alır. Bu devir insanının hangi kıyafetleri giydiği, hangi kumaş ve renklerden hoşlandığı, bu kıyafetlerle hangi aksesuarları kullandığı Nedîm'in şiirlerinden yola çıkılarak rahatlıkla tespit edilebilir.

Aşağıdaki örnekler Nedîm devri İstanbul'unun giyim-kuşamdaki moda anlayışını ortaya koyması bakımından önemlidir:

Samur kürkleri kırmızı veya gül pembe şalla kaplatmak o devirde moda olmuştur:

Kapladuþ gül-pembe şâli ferve-i semmûruna

Ol siyeh zülfü döküp ol sine-i büllûruna (s.251)

Sal hatt-ı siyâhkârın o ruhsâre-i âle

Semmûrunu kaplat bu sene kırmızı şâle (s.254)

Başta takılan sarıkların ise çeşitli şekilleri vardır. Bunlardan biri "Kaşî" sarıktır. Güzeller başlarına Kaşî sarık sarıp, gözlerine sürme çekip kaşlarına ve gerdanlarına da itr-ı şâhîler sürerler:

Bir cüvân kâşî sarık sarmış efendim başına

Sürme çekmiş 'itr-ı şâhîler sürünmüş kaşına

Şimdi girmiş dahı tahmînimde on beş yaşına

Gül yanaklı gülgülü kerrâkeli mor hâreli (s.266)

Itr-ı şâhîler sürüp ol gerden-i kâfûruna

İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum (s.251)

Sadâbâd'a seyre çıkan delikanlıların bellerinde altın kemer ve hançer vardır:

Sürmeli gözlü güzel yüzlü gazâlân anda

Zer kemerli beli hançerli cüvânân anda (s.261)

Yeşil ve kırmızı renk kumaşlardan yapılmış kıyafetler ve aksesuarlar pek sevilmektedir:

Unutdurdu bana serv-i revânı dün gülistanda

Efendim bir uzun boylu yeşil atlaslı âfet var (s.194).

Çâk etmesin mi câme-i sebzî görünce gül

Bak şu yeşil mukaddeme şol kırmızı fese (s.342)

Servisî sana yeşil şâlî gerekdir nîm-ten

Reng-i gülden câme bûy-i yâsemenden pîrehan (s.238)

Yiğit mi oldun a cânım nedir bu kırmızı şâl

Başında dün dahı bağıydı kırmızı çenber (s.55)

Lâlenin reşk ile hûn olduğu ser-tâ-be kadem

O miyâne sarılan kırmızı şâlindendir (s.284)

Giymiş ol rûh-ı musavver kırmızı canfes kabâ

Lâleves gördüm seher açıldı gülşenden yana (s.239)

Renkli dokuma motiflerle süslü veya çiçek desenli, pahalı ipekli kumaşlar olan dîbâ, atlas, hatâyî ve büldârîden yapılmı kıyafetlerin çok revaç bulduğu anlaşılır:

Mû-miyânım pek güzel yakışdı buldârî sana

Hem muvâfık düşdü bu destâr-ı hünkârî sana (s.239)

Çemen kıldı yeşil dîbâsını yollarda gösterde (s.253)

Ne ma'nî gösterir düşündeki ol âteşîn atlas (s.294)

Limonî htâyîde o pistâna nigâh et

Hiç böyle celî şa'sa'a nârenc bulunmaz (s.297)

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder

Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni (s.355)

Gelmiş hat-ı siyah ruhuna âh ey gönül

Semmûr hoş yakışmış o gül-penbe atlese (s.342)

Nedim, Padişah III. Ahmet'in ve sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın bayramlarını kutlamak amacıyla yazmış olduğu iki *Iydiyyesinde* de dönemin giyim-kuşum özelliklerinden söz eder. O, dinî bir gün olan bayramı, aynı zamanda güzellerin elbiselerini sergiledikleri bir gün olarak düşünür:

Iydiyye câmelerle çıkup seyre dilberân

Uşşâkın etdiler yeniden hâlini yaman (s.90)

Nedîm, aynı zamanda doğa varlıklarına insana ait özellikler yükler, onlara insanlar gibi elbiseler giydirir:

Biçinmiş bağlar iydiyye cümle fıstıkî atlas

Sarınmış başa neftî şâlini serv-i hırâmânı (s.50)

Sadâbâd'daki Cedvel-i Sîm adlı kanal da tıpkı bağlar ve serviler gibi süslü elbiselerini giyer:

Gümüş renginde bir dîbâ biçinmiş cedvel-i sîmîn

Velîkin hâre gibi mevci var şeffâf u nûrânî (s.50)

Yukarıya aldığım örnekler, Nedîm'in yaşadığı devirde kılık-kıyafetlere, giyinmeye ve süse verilen önemi göstermektedir. Nedîm'in şiirinde kullandığı kıyafetlere ait bu unsurlar, onun divanı tarandığı zaman çok önemli bir toplam tutar. Bu da göstermektedir ki Nedîm, devrini aksettiren bir sanatçı olmuştur.

IV. Gelenek ve Görenekler (Dönemin Örf ve Adetleri)

Türk dünyasında bayramlar çok mühim bir yer tutmaktadır. Belki de, geleneklerimiz içerisinde en eski, en sürekli, en sevinçli zamanlar bayramlarımızdır: “*Divan şiirimizde bilhassa Kurban bayramı, onun hayal ve mazmun dünyasına bağlı olarak hemen her şairimiz tarafından terennüm edilmiştir. Gazel ve kasidelerde, özellikle “iydiyye” denilen bayram kasidelerinde “İyd”, “İyd-i Kurban”, “İyd-i ekber”, “adha”, “udhiyye” gibi kelime ve terkipler etrafında hasret ve ızdırabı ile çok güzel, çok şairane bir dünya kurulmuştur.*” (Emil, 1997: 186).

Nedîm'in divanında bayram geleneklerimiz ve eğlencelerimiz hakkında çok sayıda tasvir yapılmıştır. Özellikle sultan III. Ahmet Han'a sunduğu 65 beyitlik meşhur *İydiyye'*sinde ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya sunduğu 19 beyitlik küçük *İydiyye'*sinde devrin bayram geleneklerini tüm realitesiyle ortaya koyar. Yine *Ramazâniyyesi* de bu açıdan mühim bir yer tutar. Bunların dışında, şarkı ve gazellerinde de bayram tasvirleri ve eğlenceleri oldukça önemli bir yer işgal eder. Birol Emil, Nedîm için, “*Denilebilir ki bizim asıl bayram şairimiz Nedim'dir*” der ve sözlerini şöyle sürdürür: “*İmparatorluğun kısa süren o barış, huzur ve sükûn devrinin İstanbul bayramları ince bir zevk ve derin bir yaşama sevinci olduğu kadar bir kültür ve medeniyet tarzı olarak da onun şiirlerinde görülür. Devrin sosyal hayat tablolarını görmek isteyenler tarih kitaplarından önce Nedim Divanı'nı karıştırmalıdır.*” (Emil, 1997: 193).

Nedim, *Ramazaniyye* ve *İydiyyeleri'*nde saraydaki bayramlaşma törenlerini canlı bir tablo gibi tasvir eder:

Sabâh-ı İyd kim 'âlem olup feyziyle nûrânî
Sadâ-yı kûs u şevket eyledi pür-çarh-i gerdâni
Sarây-ı şehriyâr-ı 'âlem oldu maşrık-ı ikbâl
Gelüp hep hâk-bûsa devlet-i 'ulyânın erkânı
Kuruldu taht-ı 'âlî-baht tarz-ı dil-pesend üzre
Döşendi pîşgâha ol murassa' fers-i hâkânî
Hezâran zîb ü ziyet sad hezâran ferr ü şevketler
Cülûs etdi çıkup dehrin şehensâh-ı cihânbânı
Yesârında durup şehzâdegân 'izz ü sa'âdetle
Sipihri haşmetin her biri oldu mihr-i tâbânı (s.46)

*İydiyye'*nin nesib bölümünden alınan yukarıdaki beyitlerde: Yüce devletin erkânı cihan Padişahı Ahmet Han'ın huzuruna el öpmek için çıkmışlar, Padişahın sarayı ikbâl güneşinin doğduğu bir yer olmuştur. Padişahın tahtı hoşça gidecek tarzda kurulmuş, tahtın önüne hakanelara layık murassa bir örtü döşenmiştir. İlkönce III. Ahmet yüzlerce “zîb ü ziyet”, binlerce “ferr ü şevketle” tahta çıkıp oturmuştur. Tahtın solunda yer alan padişahın şehzadelerinden her biri haşmet göğünün birer parlak güneşi gibi durmaktadırlar... şeklindeki tasvirlerden sonra, kasidenin ilerleyen bölümlerinde devlet protokolünün hiyerarşik sıraya göre el öpme merasimi

uzun uzadıya anlatılır. Daha sonra ise, İstanbul'un bayram yerleri, bu yerlerin özellikleri ve eğlenceleri sıralanır. Bilhassa Atmeydanı, Eyyûp, Üsküdar, Tophane, Hisar ve Sadâbâd'daki eğlenceler dikkat çekicidir:

*Velîkin bu mübârek ıyd dahu eyleyüp teşrîf
Sitanbûlun ferahla ıyd-ber-ıyd oldu her yanı
Binüp sad 'izz ü nâz ile semend-i şûh-reftâre
Güzeller Atmeydânında alır şimdi meydânı
Husûsa Hazret-i Eyyûb ile meydân-ı Top-hâne
Birer takrîb ile elbette cezb eyler cüvânânı
(...)*

*Ya sa'd-âbâd-ı dil-cûnun efendim sorma hiç vasfın
Kulun bir vech ile ta'bîre kâdir olmazam anı
(...)*

*Gümüş renginde bir dîbâ biçinmiş cedvel-i sîmîn
Velîkin hâre gibi mevcî var şeffâf u nûrânî
O dîbâ âb-şârın dahu enginde heman farkı
Bunun mevcî biraz sık anun ise kaddi tûlânî (s.50)*

Nedîm'in bayram motifleriyle süslü şarkılarında Lâle Devri'nin zevk ve eğlence âlemlerini buluruz. Bu devirde, bayramlardaki Sadâbâd gezmeleri çok parlak, çok renkli ve çok ünlüdür:

*Vakt-i gül-geşt-i çemen seyr-i kenâr eyyâmıdır
Lâle faslı ıyd hengâmı bahâr eyyâmıdır
İ'tidâl ü revnak-ı leyl ü nehâr eyyâmıdır
Lâle faslı ıyd hengâmı bahâr eyyâmıdır (s.242)*

*Anda seyret kim ne fırsatlar girer cânâ ele
Gör ne dil-cûlar ne meh-rûlar ne âhûlar gele
Tıfl-ı nâzım sevdiğim bir iki gün sabret hele
Seyr-i sâ'd-âbâdı sen bir kere ıyd olsun da gör (s.243)*

*Dil senin sohbetine tâlib ü râgıbdır pek
Şevkımız tal'at-ı pür-nûruna tâlibdir pek
Hele Top-hâne günü olsa münâsibdir pek*

Gel benim kaşı hilâlim bize bir ıyd edelim (s.250)

Nedîm, en ünlü şiirlerinden biri olan "Kurban olduğum" redifli şarkısında sevdiğine şöyle seslenir; "Kâh Feyz-âbâd köşküne doğru giderek eğlen; kâh Âsaf-âbâd'a gelip salın ey ay yüzlü. Hele Sa'd-âbâd'ı bir görsen, ona hiç paha biçemezsin. Bayramdır, o nazlı yürüyüşünle gezmeye çık, kurban olduğum!" :

Gâhi Feyz-âbâda doğru 'azmediüp eyle safâ

Asaf-âbâda geliüp gâhî salın ey meh-likâ

Gel hele gör sahn-ı sa'd-âbâda hiç olmaz bahâ

İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum (s.251)

Anlaşıldığı gibi Nedîm'in şiirinde bayram, aşk, güzellik, şevk ve eğlenceyle bütünleştirilerek ebedileştirilmiştir.

V. Dönemin Eğlence, Aşk ve Güzellik Anlayışı

Hasibe Mazıoğlu, "Nedîm'in yaşadığı devir zevk ve eğlence devridir. Hayatın zevkini çıkarmak isteyen samimi şairin ilham kaynağı bu günlük zevkler, saz ve söz âlemlerinin hazları olmuştur." der (Mazıoğlu, 1957: 49-50). Lâle Devri ve Nedîm hakkında bilgi veren başka bir kaynakta da "Nedîm şuhane gazel ve şarkıları, rengin ve canlı tasvirleriyle Lâle devrini yaşatmış ve bugün dahi o çılginca âlemler hakkında divanındaki parçalarıyla bizi tenvir etmiştir." (Uzunçarşılı, Y.T.Y.: 543) diyen açıklamalar, bu devrin eğlence ve zevk anlayışı hakkında bir fikir sahibi olmamıza kafi gelir. Çırâğan ve helva sohbetlerindeki eğlenceler, Sadâbâd gezmeleri, bayram eğlenceleri ve içki meclisleri onun şiirinde hayli yer kaplayan ve dönemin eğlence zihniyetine ışık tutan unsurlardır. Sazlı sözlü bir eğlence âleminde cilveyle dans eden bir güzeli anlattığı şu rübaisinde;

Rakkâs bu hâlet senin oynunda mıdır

Âşıklarımın günahı boynunda mıdır

Doymam şeb-i vaslına şeb-i rûze gibi

Ey sîm-beden sabâh koynunda mıdır (s.369)

derken sanki bir devri özetler gibidir.

Çok bilindik bir şarkısında ise; "İlkbahar geldi, gül ve gül bahçesi günleri açıldı. Lâlezâr'ın da gözleri aydın olsun, Çırâğan zamanı geldi. Çimenler gül ve lâlenin renginden yârin yüzüne benzedi" terennümleriyle Çırâğan zamanının geldiğini müjdeler:

Erişdi nev-bahâr eyyâmı açıldı gül ü gülşen

Çırâğan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen

Çemenler döndü rûy-i yâre reng-i lâle vü gülden

Çırâğan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen (s.258)

Nedîm, Çırâğan eğlencelerini başka şiirlerinde de işler. Belki de bunların en ünlüsü "Müjdeler gülşene kim vakt-i çırâğan geldi" (s.265) nakaratlı şarkısıdır. Burada; "Lâle, bahçeye, yine yanıp tutuşarak geldi; gül bahçesine müjdeler olsun ki, Çırâğan eğlencesi zamanı gelmiştir. Bülbül, keyfe gelip meclise gazel okuyarak geldiğine göre, Çırâğan vakti gelmiştir; gül bahçesine müjdeler olsun! " diyerek sevincini ifade eder:

Yine bezm-i çemene lâle fûrûzan geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-i çırâğan geldi
Bülbül âteş saçarak bezme gazel-hân geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-i çırâğan geldi (s.265)

Bu ünlü şarkının devamında ise Çırâğan gezmelerinde seçkin dilberlerin raksları seyredilir, sazların nâleleri gökleri tutar, yanık seslerin alevleri yine canlara ateş verir, ney, santur, rebâb, def, tanbur ve çeng nağmeleri ile bülbül ve kumru nağmeleri birbirine karışır:

Seyr olup raksı yine dil-ber-i mümtâzların
Yine eflâke çıkar nâleleri sâzların
Câna âteş bırakır şu'lesi âvâzların
Müjdeler gülşene kim vakt-i çırâğan geldi
Ney ü santûr u rebâb ü def ü tanbûr ile çeng
Nağme-i bülbül ü kumrîye olup hem-âheng
Pür eder âlemi şevk u tarab-ı reng-â-reng
Müjdeler gülsene kim vakt-i çırâğan geldi (s.265)

Çırâğan seyrinin geldiğini bir diğer şarkısında ise şöyle dillendirir; "Şimdi bahar günleridir, gül bahçesinden zevk alma vaktidir. Lâleler açıldı, Çırâğan seyri zamanıdır. Şimdi, çimen mevsimi, bülbül nağmesi vaktidir. Lâleler açıldı, şimdi Çırâğan seyri vaktidir" :

"Bahâr eyyâmıdır zevk-i gülistân vaktidir şimdi
Açıldı lâleler seyr-i çırâğan vaktidir şimdi
Çemen faslı nevâ-yı 'andelîban vaktidir şimdi
Açıldı lâleler seyr-i çırâğan vaktidir şimdi " (s.267)

Dönemin eğlence anlayışına göre gezme yerine "üç çifte kayık" ile gidilir:

İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda (s.264)
Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım
Şarkı okuyup geçdi bir âfet var içinde (s.350)

Hisar, Göksu, Çubuklu ve Sadâbâd dönemin en revaç gezinti yerlerindedir:

Söylenmez ol perî ile seyr-i Hisârımız

Zann etme ey dil anı heman söylerim sana (s.274)

Ey şûh Nedîmâ ile bir seyrin işitdik

Tenhâca varup Göksuyu 'işret var içinde (s.350)

Göksu bir nâ-hoş havâ şimdi Çubuklu Pek zihâm

Sevdiğim tenhâca çekdirsek mi Sa'd-âbâda dek (s.306)

Andırır kasr-ı cinânı bu dil-i nâ-şâda

Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda (s.260)

Nedîm'in âşık olduğu güzeller ete kemiğe bürünmüş canlı güzellerdir. O, divan şiirindeki soyut güzelden bahsetmemiştir. Onun ilhamının kaynağı, hayattaki gerçek güzellerdir. Meselâ:

Zülf ü külâhu verdi hale Mağrib u Fese

Çeşm-i kebûdu saldı akın mülk-i Çerkese (s.342)

beytinde mavi gözlü bir güzelden söz ederken; başka bir beytinde:

Hurşîd pençesin mi takınmış cebînine

Ol zülf-i zerdden dökülen terler midir (s.291).

şeklinde sarı saçlı bir güzelden bahseder. Onun Cezâyirli bir güzele tutulduğu da olur:

Deryâ-yı aşka dün beni baştarda eyledi

Bir dâne al fesli Cezâyirli âfeti (s.354)

Tutulduğu bir diğer gül yanaklı güzel, yeni on beş yaşına girmiştir:

Şimdi girmiş dahı tahmînimde on beş yaşına

Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli (s.266)

Şu beytinde de onun aklını başından alan şarap satan Hristiyan güzelidir:

Eyledi bir iki peymâneyle ser-gerdan bizi

Âh o sahbâ satıcı 'akl alıcı kâfir kızı (s.356)

"Dur hele, her köşeden gönül alıcı bir güzel çıksın, kimi bağa, kimi kıra gitsin" dediği şu dizelerde ise, güzellerin dönemin eğlence hayatındaki rolü ortaya konur:

Dur zuhûr etsin hele her gûşeden bir dil-rübâ

Kimi gitsin bağa doğru kimi sahrâdan yana (s.244)

Sosyal yaşamın çok canlı ve renkli olduğu bu devirde, düğünlerde yapılan şenlikler ve eğlenceler mühim bir yer tutar. Nedîm bu törenlerden birinde;

Mest kendi gülüp altındaki rahş oynardı

Gördüm ol âfeti dün bir düğün âlâyında (s.343)

diyerek bir düğün alayında gördüğü bir güzelden söz eder.

Hayatın zevkli ve eğlenceli yanlarını dolu dolu yaşayan ve bunu sanatına aksettiren Nedîm, eğlence kavramı ile özdeşleştirilir. Onun şiirinde, hüznü, kedere ve ölüme pek rastlanmaz; bilakis o, mutluluğu, coşkuyu ve hayatı yansıtır. Nedîm'in hayatında içki ve eğlence âlemleri vazgeçilmez bir yer kaplar:

Mey-hâne mukassî görünür taşradan ammâ

Bir başka ferah başka letâfet var içinde (s.350)

Nedîm'in şiirinde Lâle Devri'nin içki ve eğlence âlemleriyle ilgili bazı âdetleri de buluruz. Örneğin:

Lebin bûsun zamân-ı hatt-ı 'anber-fâm için saklar

Nâzüklük eyler bâdesin akşam için saklar (s.282)

Hem-âgûşî-i fincân-ı arakdan kaçmaz ammâ kim

Nigîn-i la'lin ol bâzîceyi akşam için saklar (s.283)

Lebin vâsfında bir mazmun demişdim reng bû sanma

Anı ceybinde güller bülbülü ilzâm için saklar (s.283)

Bezmi-mejde nukle el sunmaz hemân ancak Nedîm

Dil-berin 'unnâb-ı la'lin çeşm-i bâdâmın bilir (s.292)

gibi beyitler bu devrin içki meclisleri ve bu meclislerdeki âdetler hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar.

Nedîm, Lâle Devri'nin bir şairidir. Onun şiirleri Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemi ni ve bu döneme damgasını vuran zihniyeti başarılı bir şekilde yansıtan edebî metinlerdir. Mahallîleşme akımının en büyük temsilcilerinden biri olan Nedîm'in şiirlerinde Lâle Devri İstanbul'unun mesire yerleri, köşk ve yalıları, buralardaki eğlence hayatı ile İstanbul'un sosyal yaşamından sahneler ayrıntılarıyla tasvir edilir; kısacası İstanbul, her şeyi ile Nedîm'in şiirinde akseder. Ayrıca dil ve anlatım bakımından da çağına tanıklık eder. Şiirlerinde kullandığı deyim ve atasözleri, İstanbul Türkçesindeki zarif halk söyleyişleri mahallîleşmenin karakteristik özellikleri olarak göze çarpar. Tema bakımından da Nedîm'in şiiri kendine özgüdür ve Lâle Devri zihniyetini yansıtır. O, şiirlerinde kullandığı "beşerî aşk"la önceki Divan şairlerinden ayrılır. Bilhassa kendisiyle özdeşleşen "şarkı" nazım şekliyle kaleme aldığı şiirlerinde ve gazellerinde âşık olduğu güzellere karşı hissettiği duygu, düşünce ve hayalleri edebî bir dille çok başarılı ifade eder. Özetle onun değeri, "devrini anlatan bir şair oluşunda değil, herkesten çok, devrini yaşatan

bir şair oluşundadır." (Mazıoğlu, 1957: 50). Yazımı, bütün bir devrin zevk ve eğlence tablosunu çizen ve Nedim'in hayat felsefesini apaçık gösteren şu dizesi ile neticelendiriyorum:

"Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan" (s.264).

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ömer Asım. (1988). Deyimler Sözlüğü. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.
- Banarlı, Nihat Sami. (1998). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.II. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Devellioğlu, Ferit. (1996). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Emil, Birol. (1997). Türk Kültür ve Edebiyatından Meseleler I. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Horata, Osman. (2004). Türk Dünyası Türk Edebiyatı Tarihi. C.V. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İpekten, Halûk ve Mustafa İsen. (1992). Türk Dünyası El Kitabı, C.III. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kaplan, Mehmet. (1994). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmaları 2. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kefeli, Emel. (2006). Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Macit, Muhsin. (1997). Nedim Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mazıoğlu, Hasibe. (1957). Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik. Ankara: İş Bankası Kültür Cep Kitapları.
- Mazıoğlu, Hasibe. (1988). Nedim. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2001). 19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (Y.T.Y.). Büyük Osmanlı Tarihi. C.VI. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yesirgil, Nevzat. (1952). Nedim. İstanbul: Varlık Yayınları.